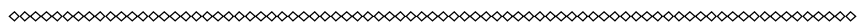

DOI 10.34132/pard2023.20.11

**THE VALUE OF INSTITUTIONAL MEMORY, OR WHY
REFORMS DO NOT ERADICATE CORRUPTION IN UKRAINE
(ON THE EXAMPLE OF
JUDICIAL REFORM IN 2016-2019)**

Oleksii Nepsha PhD student at the Educational and Scientific Institute of Public Management and Administration, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine.

Volodymyr Yemelyanov Doctor of Sciences at the Educational and Scientific Institute of Public Management and Administration, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine.

There has been made an attempt in the article to systematize various concepts of institutional memory and demonstrate both positive and negative aspects of this phenomenon. Has been proposed a preliminary classification of institutional memory carriers (custodians). Has been analyzed the mechanism of interaction between institutional memory and such a widespread phenomenon in Ukraine as corruption is. On the example of results of judicial reform in 2016-2019 and extraordinary events in the new-created Supreme Court the connection between institutional memory destruction and transmission of corruptive practices has been established. Has been emphasized that professional personnel are the basis for positive manifestations of institutional memory. On the other hand, reckless personnel experiments and miscalculations in work with personnel lead to institutional memory deformation and emasculation, causing reproduction of the worst corruptive practices. Has been highlighted the disability of establishing good salary for public officials to become an effective preventing mechanism against corruption. On account of the Supreme Court's central place in the system of national judiciary, there have been proposed two methods of action for the agencies responsible for maintaining law and order, regarding the further investigation of likely corruption manifestations in this specific institution.

Key words: *institutional memory, judiciary, judicial reform, Supreme Court, manifestations of corruption, corruptive practices.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Тема інституційної пам'яті на відміну від корпоративної та організаційної пам'яті є маловивченою й порівняно новою для науки публічного управління та державного будівництва як в Україні, так і за кордоном. Більше того, недослідженим залишається ймовірний зв'язок цього феномена із таким ганебним для України явищем як корупція.

В історичних масштабах Україна є порівняно молодою державою, тому багато її інститутів ще й досі перебувають на шляху пошуку оптимальних форм існування та функціонування. Не стала виключенням із цього процесу і система національного судоустрою. Натомість, із сумом приходиться констатувати, що подекуди окремі процеси розбудови публічних інститутів, реформування органів державної влади та органів місцевого самоврядування в нашій країні набувають достатньо своєрідних, а інколи – відверто потворних форм. Дискурс з питань реформ часто відрізняється контраверсійністю: з одного боку, забувається поняття наступництва, або наслідування, руйнування якого призводить до розбалансування управлінських структур, а, з іншого, тих, хто висловлюється за необхідність збереження традицій і кадрового потенціалу, часто звинувачують в архаїзмі, опорі новому і небажанні «крокувати в ногу з часом».

Знову прийдешні політичні сили раз під гаслами боротьби з корупцією, очищення та перезавантаження тощо, які вже, без перебільшення, набили оскомину раз за разом започатковують масштабні зміни чи-то в структурі або організації діяльності органів публічної влади, чи-то в кадровій політиці.

В Україні склалася парадоксальна ситуація, коли після чергових парламентських виборів професійні публічні службовці, які обіймають свої посади, з острахом очікують, об'єктом яких чергових експериментів вони стануть, та які новітні ідеї почнуть впроваджувати в життя нові «візіонери-реформатори». Тенденція є очевидною: наслідки парламентських виборів – це «шторм публічної

служби». Природно, що за такого публічні службовці втрачають мотивацію «зростати» та інвестувати у власний потенціал, навчатися та підвищувати кваліфікацію, загалом працювати на результат, позаяк не впевнені в подальшому продовженні власної кар'єри після чергового реформування. Як приклад, можна згадати численні звільнення чиновників лише через те, що вони обіймали свої посади за часів Президента України В. Януковича. При чому, досить часто, ймовірно, аби зняти з себе відповідальність за наслідки реформ, національні політичні сили обґрунтовують такі кроки вимогами саме міжнародних партнерів: Європейського Союзу, Сполучених Штатів Америки, Міжнародного валютного фонду, Всесвітнього банку та інших.

Не стала виключенням із перманентного процесу перетворень і судова гілка влади, яка за роки незалежності України була піддана реформуванню принаймні тричі: у 2002, 2010 та 2016 роках. Втім, поза всяким сумнівом, саме остання судова реформа, що тривала протягом 2016–2019 років, виявилася найбільш радикальною, а її результати – сьогодні можна казати з упевненістю – ганебними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутності інституційної пам'яті, еволюції її концепцій, доцільності та способів її збереження і передачі присвячені роботи як вітчизняних науковців (Є. Бондаренко, О. Оргієць, І. Поліщук, І. Письменна, О. Чижевська), так і зарубіжних дослідників (Л. Бейдр, Л. Гасьє, Н. Джойс, Р. Кросс, М. Севілья-Жиро, В. Сейдман, Пол Р. Сперроу, Джерард П. Ходкінсон).

Формулювання цілей статті (постановка завдання). В статті робимо спробу встановити зв'язок між знищенням інституційної пам'яті та трансмісією корупційних практик на підставі результатів останньої судової реформи та нещодавніх екстраординарних подій у Верховному Суді. Проблема є тим більш нагальною, тому що Верховний Суд – це створена внаслідок масштабної реформи нова найвища установа в структурі судоустрою, яка розпочала свою діяльність лише наприкінці 2017 року.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інколи найбільш радикальним кроком під час реформування публічного сектору стає ліквідація окремих установ і створення замість них нових,

«з чистого аркуша». Логічною підставою настільки рішучих кроків може бути нагальна необхідність тотального вичищення «застарілих» форм і методів роботи як окремого публічного службовця, так і інституту влади в цілому. Можна вважати справедливим, що компетенції, навички, практичний досвід персоналу хоча і складають функціональну основу управлінської діяльності, проте, з іншого боку, за відсутності оновлення укорінюють бюрократизм, консервують численні негативні явища, зокрема, й корупційні прояви. Адже закарбовується в пам'яті не лише добре, а й погане, і тому природно, що відтворюватися можуть не тільки високоморальні практики.

Без сумніву, набагато більш звичним є поняття пам'яті як категорії психологічної науки, а не науки публічного управління. Первинно пам'ять розглядається як властивість індивіда, людини як біологічної істоти, а не як функціональна особливість, притаманна організації чи структурі. Пам'ять – це здатність людини отримувати, зберігати і відтворювати інформацію, знання, дані та життєвий досвід. Зокрема, М. Варій визначає пам'ять як здатність саме живої системи фіксувати факт взаємодії із середовищем (зовнішнім або внутрішнім), зберігати результат цієї взаємодії у формі досвіду і використовувати його в поведінці. В давнину пам'ять розуміли як основну характеристику душі, її здатність сприймати, розуміти й орієнтуватися. А втрата пам'яті і в міфології, і на рівні сучасної побутової свідомості ототожнюється з божевіллям, з втратою особистості [2].

Схоже визначення надається інституційній пам'яті в Термінологічному словнику публічного управління, під якою вже розуміють здатність органів публічної влади до збирання, зберігання, використання, оновлення, можливості застосування і передачі професійних явних і неявних знань, що базуються на досвіді, традиціях і культурі інституту публічної служби, які з урахуванням творчої реконструкції минулого виступають важливим чинником для прийняття ефективних управлінських рішень та планування майбутнього [20].

З цих визначень можна дійти висновку, що феномен інституційної пам'яті, принаймні функціонально, зв'язаний з пам'яттю людини.

На думку окремих науковців, одним з ключових принципів державної служби є принцип наступності, від якого саме і залежить ефективність державного управління. Ймовірно, суто лінгвістично більш влучно було би використати термін «наступництво» або «наслідування» в системі публічної служби, але, тим не менш, суть ідеї все одно залишається зрозумілою. Так, І. Письменна вказує, що базисом принципу наступності є всебічне врахування в процесі розвитку системи позитивних досягнень попереднього досвіду її функціонування. Саме завдяки цьому принципу зберігається інституційна пам'ять системи, яка не консервує цю систему в незмінному вигляді, а дає можливість удосконалювати її діяльність на основі напрацьованих соціальних відносин, що давали і далі можуть давати суспільно корисний результат. Автор описує інституційну пам'ять організації «як носія норм, цінностей та принципів, що, з одного боку, забезпечує стабільність у роботі організації, а, з іншого, виступає рушійною силою в процесі подальшого її прогресивного розвитку на основі попереднього досвіду функціонування» [12].

Англомовний Словник архівної термінології визначає інституційну пам'ять як інформацію, що міститься в особистих спогадах найманих працівників та досвіді, що забезпечує розуміння історії та культури організації, особливо історій, що пояснюють причини певних рішень та процедур; записи також можуть вважатися частиною інституційної пам'яті, але загалом термін має на увазі неформальне, незаписане знання [27].

Деякі зарубіжні автори використовують таку дефініцію як організаційна пам'ять, що є дуже близькою до поняття інституційної пам'яті. Організаційна пам'ять – це знання, накопичене з минулого досвіду, яке знаходиться в організації та може бути використане для ухвалення рішень. Часові процеси в організаційній пам'яті, де інформація набувається, інтерпретується та зберігається, представляє собою складне явище, що виходить далеко за межі простого збору та зберігання інформації [24].

Як зазначає українська дослідниця О. Оргієць, історично склалося так, що поняття організаційної пам'яті слідувало концепціям, які пов'язані з людською пам'яттю, що вказує на те, що

людська пам'ять використовувалася як метафора для позначення організаційної пам'яті [9].

На її ж думку, термін «корпоративна пам'ять» слід вживати стосовно членів певного колективу, «організаційна пам'ять» – до всіх видів господарюючих суб'єктів, а «інституційна пам'ять» – саме до державних установ [10].

На основі систематизації існуючих підходів до тлумачення понять «інституційна пам'ять», «організаційна пам'ять» та «корпоративна пам'ять» О. Оргієць пропонує використовувати термін «інституційна пам'ять в державному управлінні» як здатність органів державної влади до збору, зберігання, використання, оновлення, можливості застосування й передачі знань, заснованих на досвіді, традиціях і культурі інституту державної служби, джерелами яких є неформалізовані (явні і неявні) і формалізовані (зберігаються на паперових та електронних носіях) професійні знання державних службовців, необхідні для ефективного функціонування та розвитку системи державного управління в Україні [11].

Зарубіжні автори застосовують менш абстрактне поняття – інституційні знання. Зокрема, Нелсон Джойс розглядає інституційні знання як поєднання досвіду, процесів, даних, експертизи (експертних знань), цінностей та інформації, якими володіють наймані працівники. Вони можуть охоплювати десятиліття і містити найважливіші тенденції, проекти, перспективи, що визначають історію компанії [28].

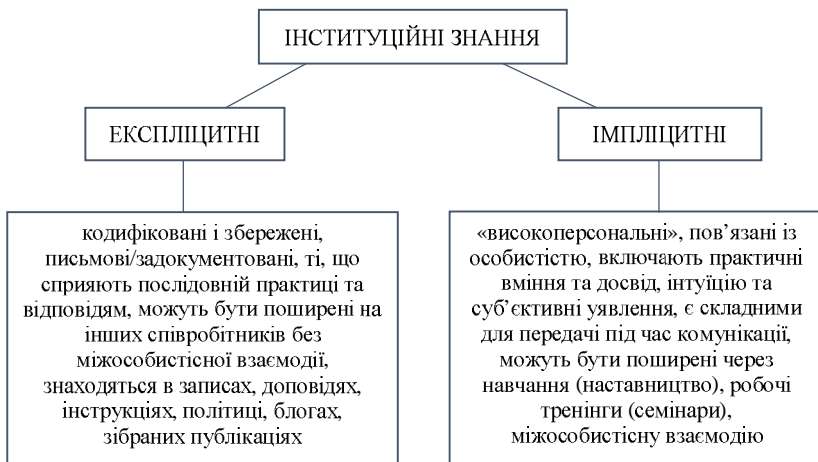
Міжнародна асоціація трудових організацій та інститутів (IFLA) відносить до інституційних знань: документовані знання, вміння, методи й процеси, відносини, досвід і природній талант, які поділяє на два типи: експліцитні (зовнішні, матеріальні) та імпліцитні (нематеріальні). Опис типів наведений на *рис.1* [29].

Дослідження феномену інституційної пам'яті було би неповним без з'ясування питання, кого слід вважати її носіями, або хранителями. Більше того, якщо пам'ять властива людині як живій істоті, то який суб'єкт є носієм інституційної пам'яті органу публічної влади як уявного суб'єкта – утворення, що не має фізичного втілення? Вважаємо доречним запропонувати власну попередню класифікацію.

Як ми бачили вище, психологічна наука розглядає пам'ять як сукупність психічних процесів, що полягають у запам'ятовуванні, зберіганні та відтворенні певних даних чи певної інформації.

Властивістю пам'яті є її невіддільність від носія, тому саме з огляду на особу «хранителя» – суб'єкта, який запам'ятовує, зберігає і відтворює інформацію, було би справедливим назвати саме людину – окремо взятого публічного службовця – первинним носієм (хранителем) інституційної пам'яті. Саме в людській пам'яті закарбовуються форми і методи роботи організації, способи комунікації з іншими людьми, власні надбання тощо.

Вищим хранителем інституційної пам'яті (або хранителем другого рівня) вже виступає сама організація – орган публічного управління – як група людей, як колектив посадовців.

Рис.1. Експліцитні та імпліцитні інституційні знання.

Джерело: [29].

О. Петришин називає структурно виокремлений, внутрішньо організований колектив державних службовців, які посідають визначені законодавством посади, наділені відповідною компетенцією для виконання певних владно-управлінських функцій і завдань держави державним органом [5].

На конкретному історичному етапі існування організації саме персонал державного органу чи органу місцевого самоврядування як об'єднання службовців є зберігачем сукупності знань, управлінського і професійного досвіду, уявлень про місію і цілі організації, напрямки її подальшого руху та шляхи розвитку.

Можна відмітити як висновок, що більшістю науковців феномен інституційної пам'яті загалом оцінюється позитивно – як певний стабілізатор державної влади, що забезпечує керованість управлінських процесів, а збереження інституційної пам'яті вважається необхідною умовою для стійкого функціонування публічних інститутів і соціально-політичної стабільності.

Натомість, з достатньою впевненістю також можна заявляти, що інституційна пам'ять здатна зберігати не лише позитивний досвід, а й досвід протиправних дій, зловживання правом, знання про способи «обійти» закон, використовуючи приховані «лазівки» та прогалини у правовому регулюванні, способи і методи застосування корупційних практик. Більше того, не можна виключати ситуації, коли інституційна пам'ять окремого носія може вступати в конкуренцію чи протистояння з інституційною пам'яттю організації.

Описуючи ризики інституційної пам'яті, В. Сейдман наводить дві ситуації, які кардинально відрізняються одна від іншої. В першому випадку, у великій корпорації було помічено, що інституційна пам'ять блокує прогрес та протидіє інноваціям. В іншій організації команда лідерів, навпаки, виключила кожного з інституційною пам'яттю на користь тих осіб, які перебували на посаді протягом мінімального часу та мали невеликий досвід роботи в організації. Це відбулося частково через те, що люди з інституційною пам'яттю, які були лідерами протягом тривалого часу, вигоряють і втрачають бажання брати участь хоч в чомусь. А таке стало наслідком того, що вище керівництво організації витіснило їх, бо хотіло свіжих, сучасних перспектив. В результаті, перспективи та рішення керівництва стали дуже тактичними, майже повністю втративши зв'язок із серйозною історичною метою організації. Звуження історичного контексту призвело до роз'єднаних, нереальних ініціатив, відокремлених від функціональної реальності, з мінімальною ефективністю і впливом. Все почало вміщуватися в «тренд тижня» і не більше [31].

Якщо звернутися до національних реалій, то Г. Щедрова ключовими чинниками деформації інституційної пам'яті [в Україні] називає політизованість реформ та узагальнене формулювання їхнього стратегічного бачення; точковість і несистемність закладених у законодавство норм; дефіцит відповідних кадрів, які мають забезпечувати функціонування реформованих інституцій, а також неготовність фахівців до роботи в умовах модернізації тих чи інших інституцій; відсутність досвіду довготривалого планування; превалюючий фінансовий інтерес у баченні змін; вкорінення антикульту «попередників», яким підмінюють потребу брати на себе відповідальність за здійснення курсу державного розвитку [23].

Чи не всі наведені вченою чинники знайшли своє втілення під час судової реформи 2016-2019 років, а особливо – в процесі створення нового Верховного Суду. Політизованість судової реформи, помножена на невдалий кадровий експеримент з антикульту «попередників», відкрила шляхи до найвищої судової інстанції підприємливим шукачам фінансової вигоди, і, врешті-решт, повністю спотворила інституційну пам'ять судової системи та посіяла тотальну недовіру до суду як органу публічної влади.

Варто зробити невеличкий історичний екскурс на нагадати про місце судової влади серед інших гілок державної влади.

Загальноновизнаним у світі принципом здійснення державної влади є її поділ на законодавчу, виконавчу і судову. В сучасній Україні такий поділ був взятий за основу 16 липня 1990 року під час проголошення Декларації про державний суверенітет України, а законодавче втілення ця ідея дістала 28 червня 1996 року – на рівні ст.6 Основного Закону.

Описуючи місце і повноваження судової влади, Конституційний Суд України в рішенні від 27 жовтня 2020 року № 13-р/2020 у справі щодо конституційності окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» та Кримінального кодексу України, виходив з того, що судова влада, зважаючи на сутність її функцій, є найменш небезпечною для демократичного врядування, тому що не має ні військової, ні фінансової сили, ні безпосередніх важелів впливу на інші гілки державної влади. Адже законодавча влада встановлює правила, виконавча влада застосовує примус, а судова влада не має

ні того, ні іншого, відповідно, тому вона є найбільш вразливою до посягань інших гілок державної влади [21].

Направду, даний підхід Конституційного Суду України не є новаторським: вперше ідею «слабкості» суду як гілки влади висловив один із батьків-засновників США Александер Гамільтон в Паперах федералістів, зазначивши, що суд – це «влада без гаманця і меча» [30].

Після подій, які відбулися в Україні наприкінці 2013 року – на початку 2014 року і отримали назву «Другий Майдан» або «Революція гідності», «влада без гаманця і меча» опинилася під нищівною критикою з боку політичних еліт та громадянського суспільства, яка відверто «підігрівалася» засобами масової інформації. Судова система в цілому і судді зокрема звинувачувалися в непрофесійності, політичній заангажованості, недоброчесності та корупції. На жаль, не можна стверджувати, що всі звинувачення були голосливими. Дискурс про судову реформу став настільки модним трендом, що почалося складатися враження, що виключно судова влада перешкоджає процвітанню України, а необхідність судової реформи стала подавалася знову прийдешніми до парламенту політичними силами як чи не єдина передумова для розбудови суспільства загального благоденства.

Спробою задоволення ілюзорного суспільного запиту на очищення й оновлення суддівського корпусу стало поспішне, з порушенням регламентних процедур, ухвалення українським парламентом Закону України «Про судоустрій і статус суддів» в новій редакції. Даний законопроект був внесений до Верховної Ради України тодішнім Президентом України П. Порошенком 30 травня 2016 року, а вже 02 червня 2016 року, майже без обговорення, прийнятий законодавчим органом. До речі, той поспіх, з яким Закон «проштовхували» в парламенті, викликав обурення навіть серед членів провладної коаліції, зокрема, на той час заступник Голови Верховної Ради України О. Сироїд вказала на порушення принаймні двох норм Регламенту Верховної Ради України [7].

З того, що основні «реформаторські зусилля» були сконцентровані саме на найвищій на той час судовій інстанції – Верховному Суді України, – напрошувався висновок, що за якихось причин саме цей суд розглядався і політиками і

громадськими активістами як уособлення корупції й всіх інших негараздів в судовій системі. У провладних ЗМІ наполегливо просувався наратив, що найбільш ефективним способом подолання всіх негативних явищ в судовій владі стане виключно ліквідація «заплямованого» Верховного Суду України і створення замість нього Верховного Суду «з нуля».

Слід віддати належне зацікавленим особам: процедура створення іншого Верховного Суду й конкурс на заняття в ньому вакантних посад відбулися порівняно оперативно, зайнявши менше, ніж півтора року з дня ухвалення відповідного Закону.

Хоча від самого початку конкурсний відбір до Верховного Суду складно було назвати прозорим, ані громадянське суспільство, ані політичні сили, ані власне представники судової влади чи не помічали, чи не бажали помічати численних порушень процедури відбору. Судова система внаслідок своєї природної інертності або не могла, або не хотіла опиратися реформаторським новаціям, чи, не виключено, сама вирішила «підіграти» вимогам політичної доцільності та суспільному запиту.

Врешті-решт 10 листопада 2017 року відповідно до Указу Президента України № 357/2017 відбулося перше призначення 113-ти суддів Верховного Суду. Загалом же кількість суддів Верховного Суду була визначена на рівні 200 членів, що в чотири рази більше, ніж склад Верховного Суду України, який налічував лише 48 суддів.

Для уявлення кадрового розмаху під час створення нової найвищої інституції в структурі судоустрою є сенс звернутися до прикладу Верховного Суду Сполучених Штатів Америки, кількісний склад якого становить лише 9 суддів, і який за відсутності в США окремого органу конституційної юрисдикції виконує ще й функції конституційного контролю в українському розумінні [26].

Верховний Суд розпочав свою роботу в достатньо символічний день – 15 грудня 2017 року – в День працівників суду [14].

У відповідності до ст.36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» в редакції від 02 червня 2016 року Верховний Суд – це найвищий суд у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом.

Відтак, законодавча і виконавча влада доклали максимум зусиль для того, аби, ліквідувавши Верховний Суд України, повністю знищити і його інституційну пам'ять саме як організації, як колективу публічних службовців. Оскільки ж на той час Верховний Суд України мав статус найвищої установи в системі судоустрою, то, звісно, й інституційна пам'ять всієї судової системи була деформована.

Схожу точку зору висловив і голова комітету за адміністративного права і процесу Національної асоціації адвокатів України Ю. Бауман, відмічаючи, що постійні реформи судової системи повністю знищили інституційну пам'ять. Суди постійно піддаються політичному тиску, оскільки політики ніколи не були зацікавлені у незалежних професійних судах, тому що дуже зручно за допомогою судового рішення «підправити» суспільні відносини під потрібний політичний момент [1].

Природно, почала своє зародження, становлення і формування інституційна пам'ять нової організації – Верховного Суду. Однак, оскільки ця установа була новоствореною, то основними носіями інституційної пам'яті виявилися саме хранителі першого рівня, тобто новопризначені судді, кожен зі своїм «бекграундом», персональним життєвим і практичним досвідом, цінностями, уявленням про професію судді тощо. Як згодом покаже життя, практичні вміння та досвід окремих членів Верховного Суду виявляться досить своєрідними. Звісно, країна сподівалася, що до новоствореної інституції після настільки ретельного відбору потраплять виключно добросесні, вмотивовані кандидати, «судді за покликом», які сповідуватимуть цінності верховенства права і прав людини, слідуватимуть не лише букві, а й духу Закону. І, принаймні, після настільки унікальної й фінансово витратної реформи ніколи вже на Верховний Суд не впаде навіть тінь корупційних проявів. Верховний Суд мав стати взірцем високої моральності, а, натомість, став джерелом нездійснених суспільних надій та моральних втрат.

В. Ємельянов та Д. Степанюк зазначають, що моральні втрати від корупції підбивають довіру до демократичних цінностей, влади та суспільних інститутів, які їх декларують. А морально-етична

деморалізація суспільства підвищує рівень злочинності та роль асоціальних груп [4].

Найнебезпечнішим є те, що окремі вітчизняні вчені український феномен корупції розглядають в світі інституційного підходу, тобто не лише як окреме, самостійне явище, а як соціальний інститут, що взаємодіє з іншими соціальними системами та інститутами. Зазначається, що наслідком таких корупційних проявів стає осквернення соціальної ідентичності громадян [25].

Важко не погодитися із цією тезою, оскільки очевидно, що інституалізоване явище є більш глибоким і системним, міцно зберігаючись в інституційній пам'яті, яка в описаному підході здатна за будь-якої сприятливої нагоди відтворити аморальні користолюбські практики.

Як ми побачимо в подальшому на прикладі персонального складу знову створеного Верховного Суду, знищена інституційна пам'ять ліквідованої установи (Верховного Суду України) в новій організації почала заміщуватися деформованою інституційною пам'яттю окремих її носіїв.

Оцінюючи результати конкурсу до Верховного Суду, колишній секретар кваліфікаційної палати Вищої кваліфікаційної комісії суддів України С. Щотка не приховував свого піднесення, наводячи приклад Верховного Суду Португалії, чия система є подібною до української, але там встановлена квота для «не суддів» – 10 %. В Україні ж отримали ще вище представництво кандидатів без суддівського досвіду. Кандидати з «не суддів», на думку С. Щотки, додадуть шарму новому Верховному Суду: адвокати – широту поглядів, а науковці – глибину аналізу справи. Судді зі свого боку привнесуть точність і навіть ортодоксальність при розгляді справ. Відбудеться хороший симбіоз, тим паче, що місія нового Верховного Суду – вироблення єдиної судової практики, яку надалі будуть переймати суди всіх інстанцій [8].

На жаль, очікування пана С. Щотки виявилися надмірно завищеними.

Так, дійсно, за Законом від 02 червня 2016 року, крім професійного судді, який має стаж роботи на посаді судді не менше 10 років, суддею Верховного Суду могли бути призначені науковці,

які мають науковий ступінь та стаж наукової роботи у сфері права аналогічної тривалості, та адвокати із 10-тирічним досвідом професійної діяльності.

Порівняльні вимоги до кандидата на посаду судді Верховного Суду України (2010 рік) та судді Верховного Суду (2016 рік) наведені в табл.1.

Таблиця 1

Вимоги для зайняття посади судді в найвищій судовій інстанції в 2010 та 2016 роках.

«Про судоустрій і статус суддів» від 07 липня 2010 року	«Про судоустрій і статус суддів» від 02 червня 2016 року
Суддею Верховного Суду України може бути: - особа, яка має стаж роботи на посаді судді не менше п'ятнадцяти років; - або суддя Конституційного Суду України.	Суддею Верховного Суду може бути особа, яка відповідає одній із таких вимог: - має стаж роботи на посаді судді не менше десяти років; - має науковий ступінь у сфері права та стаж наукової роботи у сфері права щонайменше десять років; - має досвід професійної діяльності адвоката, в тому числі щодо здійснення представництва в суді та/або захисту від кримінального обвинувачення щонайменше десять років; - має сукупний стаж (досвід) щонайменше десять років;

Джерело: авторська розробка.

Серед перших 113-ти переможців конкурсу до Верховного Суду адвокатами, науковцями або особами, які мали сукупний стаж, виявилися 29 суддів (тобто майже 26 %).

Ймовірно, оминаючи «гострі кути», пан С. Щотка не висловив точку з наступного питання: чому суддя, не навчаючись принаймні чотири роки в аспірантурі, за жодних обставин не може отримати

диплом кандидата наук, а кандидат наук без жодного досвіду суддівської роботи в нижчестоящих судах вправі отримати найвищу посаду в судовій владі?

На відміну від С. Щотки член Венеційської комісії від України М. Ставнійчук, навпаки, висловила своє глибоке розчарування цією частиною судової реформи. Нехай дещо емоційно, проте цілком ґрунтовно науковець обурювалася тим, що судова реформа чомусь розпочалася із формування нового складу Верховного Суду, не дивлячись на те, що судова система в Україні будується знизу: спочатку громадяни звертаються до суду першої інстанції і лише потім рішення оскаржуються до вищих інстанцій. Відтак, головні проблеми щодо правосуддя зосереджені якраз в першій інстанції. І ці проблеми стосуються не лише якості правосуддя, а й наповненості нижчестоящих судів необхідним кадровим складом. Тому було би логічним починати судову реформу саме з цих судів. Авторка припустила, що «влада зацікавлена у гарантованому «розумінні» її проблем судовою системою, тому конкурс почався саме з Верховного Суду, де в першу чергу потрібні «свої» люди» [22].

Для багатьох науковців і практиків було очікувано, що за відсутності стратегічного бачення судової реформи, розбалансування інституційної пам'яті всередині судової влади внаслідок ліквідації Верховного Суду України, наявності численних порушень під час конкурсних процедур реформаторські зусилля, спрямовані, як проголошувалось, на подолання корупції на найвищому щаблі судової системи, виявляться марними. Закономірним «вінцем» цих процесів стала безпрецедентна подія, яка трапилася в Верховному Суді в середині травня поточного року.

Так, 18 травня 2023 року (тобто трохи більше, ніж через п'ять років з початку діяльності Суду) Вища рада правосуддя задовольнила подання заступника Генерального прокурора – керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури О. Клименка та надала згоду на утримання під вартою Голови Верховного Суду, судді В. Князева. Останній був затриманий 15 травня 2023 року за підозрою в отриманні неправомірної вигоди – особливо тяжкому корупційному кримінальному правопорушенні. 18 травня 2023 року

до нього був застосований запобіжний захід у виді тримання під вартою. Під час обшуку лише в його службовому кабінеті були вилучені готівкові кошти на суму майже 550 тис. доларів США. В. Князев був призначений на посаду судді Миколаївського окружного адміністративного суду строком на п'ять років в жовтні 2013 року, а 10 листопада 2017 року був призначений суддею Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду. В жовтні 2021 року Пленум Верховного Суду таємним голосуванням обрав В. Князева Головою Верховного Суду [16].

16 травня 2023 року Пленум Верховного Суду висловив недовіру В. Княєву та достроково припинив його повноваження як Голови Верховного Суду [13].

До призначення суддею Верховного Суду В. Князев мав трохи більше чотирьох років стажу на посаді судді, до цього – займався адвокатською та науково-викладацькою діяльністю, отже, згідно з твердженнями вже згадуваного С. Щотки, мав би додати новому Верховному Суду, крім суддівської ортодоксальності, як адвокат – широту поглядів, а як науково-педагогічний працівник – глибину аналізу справи.

Найбільш ганебним в цій історії із «першою особою» судової влади є те, що описані події відбулися в період дії воєнного стану, на тлі, коли країна веде повномасштабну національну-визвольну війну із Російською Федерацією, кров'ю виборюючи право на існування, а український бюджет, з якого, до речі, фінансується і утримання Верховного Суду критично залежний від зарубіжної фінансової допомоги. Та навіть в умовах воєнного стану суддя Верховного Суду залишається чи найбільш високооплачуваним посадовцем в країні.

Деформована внаслідок судової реформи інституційна пам'ять воскресла у Верховному Суді в настільки потворних проявах, масштаб і глибину цинізму яких складно було уявити у Верховному Суді України.

Тепер вже і для пересічного громадянина є очевидним, що ситуація навколо колишнього Голови Верховного Суду стала обвинувальним вироком такої реформі, підтвердивши її повне фіаско.

Відкидаючи можливі звинувачення в суб'єктивізмі, пов'язані з тим, що ми піддали дану судову реформу настільки суровій критиці на підставі лише одного прикладу можливої недоброчесної поведінки публічної особи, одразу заперечимо: у скоєнні корупційного правопорушення підозрюється саме «перша особа», формальний керівник і «обличчя» всієї судової влади. Закономірно, що це підриває авторитет і довіру до всіх судів і всіх суддів в очах громадянського суспільства. А, по-друге: описані події трапилися лише на шостому році існування повністю нової публічної інституції.

Насамкінець, хотілося б звернути увагу на окремі обставини, залежно від розвитку яких суспільство зможе побачити, чи готова українська держава дійсно протистояти корупції. Так, Верховний Суд є судом касаційної інстанції, де судочинство здійснюється виключно колегіально (у складі не менше трьох суддів). Затриманий экс-Голова Верховного Суду до 2021 включно року входив до складу Великої Палати Верховного Суду та обіймав посаду Секретаря Палати, відтак, ймовірність того, що до корупційних схем екс-очільника були залучені й інші судді Верховного Суду, не така вже й примарна. За такого, в органів правопорядку є можливість обрати один з двох *modus operandi*, кожен з яких є суперечливим з точки зору наслідків, але лише один свідчатиме про готовність знищити «корупційну гідру», яка оселилася в самому серці судової системи.

Перший шлях полягає в тому, що, якщо факти причетності інших суддів Верховного Суду до корупційних правопорушень будуть встановлені, то їх можна «замовчати» й офіційно припинити подальше розслідування, але в непроцесуальний спосіб «взяти на замітку» недоброчесних членів Верховного Суду. Дуже спокусливо «стимулювати» суддів найвищої судової інстанції за наявності «чуттєвої інформації», наприклад, про походження їхніх статків. Нескладно здогадатися, в чиїх інтересах ухвалюватимуть рішення такі судді. Звісно, в такому випадку один з головних принципів правосуддя – незалежність судді – буде знівельований на рівні найвищої судової інституції.

Просуюваючись іншим шляхом, можна продовжити офіційне розслідування і встановити всіх суддів, які входили до ближнього круга экс-Голови і потенційно можуть бути причетними до

корупційних правопорушень, та в такий спосіб нанести остаточний нищівний удар по залишкам репутації Верховного Суду, остаточно дискредитувавши і сам Суд і судову реформу, яка подарувала йому життя. Але в цьому випадку боротьба з топ-корупцією в судовій системі набуде реального втілення.

А що потім – чергова судова реформа і нові експерименти над інституційною пам'яттю? Принаймні, як слідує із заяви Верховної Ради України від 29 травня 2023 року «Про необхідність жорсткого і безкомпромісного подолання проявів корупції в системі правосуддя», парламент до цього, як завжди, готовий [15].

Висновки. Судова реформа 2016-2019 року, направлена на ліквідацію Верховного Суду України та створення Верховного Суду («без України»), стала «ядерним ударом» законодавчої і виконавчої гілок влади по судовій владі, а система національного судоустрою – «полігоном для випробувань». Появу нової найвищої судової інституції не можна розцінити інакше, як цілеспрямований наступ на системну інституційну пам'ять судової влади задля того, аби публічна влада змогла отримати гарантоване розуміння її проблем на найвищому рівні та шанси підправляти регулювання суспільних відносин під потрібний політичний момент. Встановлення для суддів Верховного Суду чималого грошового утримання не змогло зупинити корупційні прояви «в серці» судової системи, натомість на порядок зросла ціна корупційних послуг, набувши відверто гігантських масштабів. Вкотре був розвінчаний міф про те, що високий рівень грошового забезпечення здатний викоринити корупцію. За відсутності нормальної трансмісії інституційної пам'яті з Верховного Суду України до Верховного Суду та експерименту з кадрами інституційна пам'ять окремих членів найвищої судової ланки була деформована й почала відтворювати не завжди високоморальні способи поведінки та схиблені уявлення про суть суддівської професії. Призначення суддями до новоствореної найвищої судової установи осіб, які мали незначний суддівський стаж або ж не мали жодного, і намагання в такий спосіб викоринити корупційні практики всередині судової системи принесло принципово зворотній результат.

Стаття надійшла до редакції: 20.05.23

ЦІННІСТЬ ІНСТИТУЦІЙНОЇ ПАМ'ЯТІ, АБО ЧОМУ РЕФОРМИВ УКРАЇНІ НЕ ВИКОРИНЮЮТЬ КОРУПЦІЮ (НА ПРИКЛАДІ СУДОВОЇ РЕФОРМИ 2016-2019 РОКІВ)

Олексій Нєпша: аспірант, Навчально-науковий інститут публічного управління та адміністрування, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна.

Володимир Ємельянов: д-р наук з держ., упр., професор, Навчально-науковий інститут публічного управління та адміністрування, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна.

В статті зроблена спроба систематизувати різноманітні концепції інституційної пам'яті та продемонструвати як позитивні, так і негативні сторони цього феномену. Запропоновано попередню класифікацію носіїв (хранителів) інституційної пам'яті. Проаналізовано механізм взаємодії інституційної пам'яті та такого поширеного в Україні явища як корупція й на прикладі результатів судової реформи 2016-2019 років і екстраординарних подій у знову створеному Верховному Суді встановлено зв'язок між знищенням інституційної пам'яті та трансмісією корупційних практик. Наголошено, що саме професійні кадри є основою для збереження позитивних проявів інституційної пам'яті, натомість непродумані кадрові експерименти та прорахунки в роботі з персоналом призводять до деформації та вихолощення інституційної пам'яті, маючи наслідком відтворення нею найгірших корупційних практик. Висвітлено проблему нездатності такого чинника як чимале грошового утримання публічних службовців стати ефективним запобіжником корупційних проявів. Констатовано що за відсутності стратегічного бачення судової реформи, розбалансування інституційної пам'яті всередині судової влади внаслідок ліквідації Верховного Суду України, наявності численних порушень під час конкурсних процедур реформаторські зусилля, спрямовані, як проголошувалось, на

подолання корупції на найвищому щаблі судової системи, виявились марними. З огляду на центральне місце Верховного Суду в системі національного судоустрою запропоновано два способи дії для органів, відповідальних за підтримання законності і правопорядку, щодо подальшого розслідування ймовірних корупційних проявів у вказаній інституції.

Ключові слова: Інституційна пам'ять, судоустрій, судова реформа, Верховний Суд, корупційні прояви, корупційні практики.

Received: 20.05.23

References

1. Bauman, Yu. (2020). Katerhorychno neprypustymym ye testuvannia normy zakonu na liudskykh doliakh [It is categorically inadmissible to test the norm of the law on human destinies]. *zib.com.ua* Retrieved from https://zib.com.ua/ua/142853-kategoricheski_nedopustimim_est_testirovanie_normi_zakona_na.html [in Ukrainian].
2. Varii, M.Y. (2009). *Zahalna psykholohiia: Pidruchnyk dlia studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv [General psychology: Textbook for students of higher educational institutions]*. (3rd ed.). Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
3. Deklaratsiia pro derzhavnyi suverenitet Ukrainy vid 16 lypnia 1990 roku [Declaration on State Sovereignty of Ukraine dated July 16, 1990]. *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> [in Ukrainian].
4. Yemelianov, V.M. & Stepaniuk, D.A. (2010). Koruptsiia v sferi derzhavnykh zakupivel: pohliad na zakonodavstvo Ukrainy [Corruption in the sphere of public procurement: a look at the legislation of Ukraine]. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnogo universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu «Kyievo-Mohylianska akademiia»*. Serii: *Derzhavne upravlinnia – Scientific works of the Black Sea State University named after Petro Mohyla of the complex «Kyiv-Mohylian Academy»*. Series: *Public administration*, 125(112), 30-32. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdu_2010_125_112_8 [in Ukrainian].
5. Tsvik, M.V., Petryshyn, O.V., Avramenko, L.V. et al. (2009). *Zahalna teoriia derzhavy i prava [General theory of the state and law]*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

6. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon vid 28.06.1996 r. №254k/96-VR [Constitution of Ukraine: Law dated 28.06.1996, №254k/96-VR]. *www.president.gov.ua* Retrieved from <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstytuciya-ukrayini-rozdil-i> [in Ukrainian].

7. Nedosudova nedoreforma [Non-judicial non-reform]. *www.pravda.com.ua* Retrieved from <https://www.pravda.com.ua/ukr/columns/2016/06/16/7111942/> [in Ukrainian].

8. U novomu Verkhovnomu Sudi naivyschchiy vidсоток «ne suddiv» porivniano z inshymy krainamy [The new Supreme Court has the highest percentage of “non-judges” compared to other countries]. *old.vkksu.gov.ua* Retrieved from <https://old.vkksu.gov.ua/ua/news/u-nowomu-wierchownomu-sudi-najwishtchij-widsotok-nie-suddiv-poriwniano-z-inshimi-krainami/> [in Ukrainian].

9. Orhiets, O.M. (2018). Instytutsiina pamiat: evoliutsiia kontseptsii [Institutional memory: evolution of concepts]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia – Actual problems of public administration*, 1, 40-44. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2018_1_8 [in Ukrainian].

10. Orhiets, O.M. (2017). Instytutsiina pamiat: osnovni etapy rozvytku naukovoї dumky [Institutional memory: the main stages of the development of scientific thought]. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia – State administration and local self-government*, 4, 36-42. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2017_4_7 [in Ukrainian].

11. Orhiets, O.M. (2015). Instytutsiina pamiat u teorii derzhavnoho upravlinnia: poniattia ta sutnist [Institutional memory in the theory of public administration: concept and essence]. *Publichne administruvannia: teoriia ta praktyka – Public administration: theory and practice*, 1(13). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2015_1_9 [in Ukrainian].

12. Pysmenna, I.I. (2016). Kontseptualizatsiia poniattia «nastupnist u systemi derzhavnoi sluzhby» [Conceptualization of the concept of «succession in the civil service system»]. *biblio.umsf.dp.ua* Retrieved from <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/handle/123456789/1068> [in Ukrainian].

13. Plenum Verkhovnoho Sudu dostrokovo prypynyv povnovazhennia Holovy Verkhovnoho Sudu Vsevoloda Kniazieva vnaslidok vyslovlennia yomu nedoviry [The Plenum of the Supreme Court prematurely terminated the powers of the Chairman of the Supreme Court Vsevolod Knyazev as a result of expressing no confidence in him]. *supreme.court.gov.ua* Retrieved from <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1423797> [in Ukrainian].

14. Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Pro vyznachennia dnia pochatku roboty Verkhovnoho Sudu vid 30.11.2017 №2 [Resolution of the Plenum of

the Supreme Court On determining the day of commencement of work of the Supreme Court: dated November 30, 2017 №2.]. *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va002700-17#Text> [in Ukrainian].

15. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy Pro Zaiavu Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro neobkhidnist zhorstkoho i bezkompromisnoho podolannia proiaviv koruptsii v systemi pravosuddia» vid 29.05.2023 № 3119-IX [Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine On the Statement of the Verkhovna Rada of Ukraine «On the necessity of tough and uncompromising overcoming of manifestations of corruption in the justice system» dated May 29, 2023 №3119-IX]. *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3119-20#Text> [in Ukrainian].

16. Rishennia Vyschoi rady pravosuddia Pro nadannia zghody na utrymannia pid vartoiu suddi Verkhovnoho Sudu Kniazieva V.S. vid 18.05.2023 №494/0/15-23 [Decision of the High Council of Justice On granting consent to the detention of Supreme Court judge V.S. Knyazev dated May 18, 2023 №494/0/15-23]. *hcj.gov.ua* Retrieved from <https://hcj.gov.ua/doc/doc/39723> [in Ukrainian].

17. Ukaz Prezydenta Ukrainy Pro pryznachennia suddiv Verkhovnoho Sudu vid 10.11.2017 № 357/2017 [Decree of the President of Ukraine On the appointment of judges of the Supreme Court dated November 10, 2017 №357/2017]. *www.president.gov.ua* Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/3572017-22958> [in Ukrainian].

18. Zakon Ukrainy Pro sudoustrii i status suddiv vid 07.07.2010 (vtratny chynnist, krim polozhen, zaznachenykh u punktakh 7, 23, 25, 36 rozdilii XII Zakonu № 1402-VIII vid 02 chervnia 2016 roku) [On the judicial system and the status of judges: Law of Ukraine dated 07.07.2010 (expired, except for the provisions specified in clauses 7, 23, 25, 36 of Chapter XII of Law No. 1402-VIII dated June 2, 2016)]. *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2453-17/ed20200415#Text> [in Ukrainian].

19. Zakon Ukrainy Pro sudoustrii i status suddiv vid 02.06.2016 (iz nastupnymy zminamy) [On the judicial system and the status of judges: Law of Ukraine dated 02.06.2016 (with subsequent amendments)]. *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/ed20200620#Text> [in Ukrainian].

20. Kuibida, V.S., Bilynska, M.M., Petroie, O.M. et al. (2018). *Publichne upravlinnia: terminolohichni slovnyk [Public administration: terminological dictionary]*. Kyiv: NADU [in Ukrainian].

21. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 27.10.2020 № 13-r/2020 u spravi za konstytutsiinym podanniam 47 narodnykh deputativ Ukrainy

shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) okremykh polozhen Zakonu Ukrainy «Pro zapobihannia koruptsii», Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. Sprava № 1-24/2020 (393/20) [Decision of the Constitutional Court of Ukraine dated 10/27/2020 No. 13-r/2020 in the case based on the constitutional submission of 47 People's Deputies of Ukraine regarding the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of certain provisions of the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption", the Criminal Code of Ukraine. Case No. 1-24/2020 (393/20)]. *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/13_p_2020.pdf [in Ukrainian].

22. Stavniichuk, M. (2017). Konkurs do Verkhovnoho Sudu: boi bez pravyl, perspektyv ta Ukrainy [Competition for the Supreme Court: battles without rules, prospects and Ukraine]. *blogs.pravda.com.ua* Retrieved from <https://blogs.pravda.com.ua/authors/stavniychuk/58e7d7ed16cba/> [in Ukrainian].

23. Shchedrova, H.P. (2022). Chynnyky deformatsii instytutsiinoini pam'iaty u konteksti realizatsii ukraïnskykh reform [Factors of deformation of institutional memory in the context of the implementation of Ukrainian reforms]. *Naukovyi zhurnal «Politykus» – Scientific magazine «Politykus»*, 1, 88-93 Retrieved from <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/15576/1/Shchedrova.pdf> [in Ukrainian].

24. Bhandary, A. & Maslach, D. (2018). Organizational memory. *link.springer.com* Retrieved from https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1057/978-1-137-00772-8_210 [in English].

25. Chumachenko, D., Yemelyanov, V., Zhovnirchuk, Y., Bandura, I. & Karpeko, N. (2021). Social models of anti-corruption and corrupt practices in the global and European dimension. *Apuntes Universitarios*, 11(3), 183-196. DOI: <https://doi.org/10.17162/au.v11i3.700> [in English].

26. Current members of the Supreme Court of The United States. *www.supremecourt.gov* Retrieved from <https://www.supremecourt.gov/about/biographies.aspx> [in English].

27. Dictionary of Archives Terminology. *dictionary.archivists.org* Retrieved from <https://dictionary.archivists.org/entry/institutional-memory.html> [in English].

28. Joyce, N. (2019). Institutional Knowledge: What It Is & How to Use It. *tetra.com* Retrieved from <https://tetra.com/article/institutional-knowledge-what-it-is-how-to-use-it/> [in English].

29. Gassie, L. (2017). Managing institutional knowledge. *www.ifla.org* Retrieved from https://www.ifla.org/files/assets/services-for-parliaments/preconference/2017/1_gassie_managing-institutional-knowledge.pdf [in English].

30. The Federalist Papers: №78. *avalon.law.yale.edu* Retrieved https://avalon.law.yale.edu/18th_century/fed78.asp [in English].

31. Seidman, W. (2018). The good and bad of institutional memory. *cerebyte.com* Retrieved <https://cerebyte.com/2018/06/27/the-good-and-bad-of-institutional-memory/> [in English].

Відомості про авторів / Information about the Authors:

Непша Олексій: Чорноморський національний університет імені Петра Могили: вул. 68 десантників10, Миколаїв, 54003, Україна.

Oleksii Nepsha: Petro Mohyla Black Sea National University: 68 Desantnykiv str. 10, Mykolaiv, 54003, Ukraine.

E-mail: nepsha@i.ua

Ємельянов Володимир Михайлович: Чорноморський національний університет імені Петра Могили: вул. 68 десантників10, Миколаїв, 54003, Україна.

Volodymyr Yemelyanov: Petro Mohyla Black Sea National University: 68 Desantnykiv str. 10, Mykolaiv, 54003, Ukraine.

ORCID.ORG./ 0000-0002-2995-8445

E-mail: d_idu@ukr.net